

О. Ю. Старіков, канд. екон. наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ АГРОХОЛДИНГІВ

Запропоновано розглядати недостатній рівень розвитку інфраструктури аграрного ринку України як один з чинників формування крупних агропромислових формувань холдингового типу у сільському господарстві. Визначено основні напрямки взаємозв'язку між ринковою інфраструктурою та концентрацією аграрного виробництва.

Ключові слова: інфраструктура аграрного ринку, аграрні холдинги, державне регулювання.

Предлагается рассматривать недостаточный уровень развития инфраструктуры аграрного рынка Украины как один из факторов формирования крупных агропромышленных формований холдингового типа в сельском хозяйстве. Определяются основные направления взаимосвязи между рыночной инфраструктурой и концентрацией аграрного производства.

Ключевые слова: инфраструктура аграрного рынка, аграрные холдинги, государственное регулирование.

To consider the lack of agricultural market infrastructure development in Ukraine as a factor of the formation of large agro-industrial holding companies in agriculture is proposed. The main directions of the relationship between market infrastructure and the concentration of agricultural production are defined.

Key words: agricultural market infrastructure, agricultural holdings, government regulation.

Протягом 1990-х років відбувалося розукрупнення аграрних підприємств, усе більшої ваги в структурі виробництва і зайнятості набували господарства населення. Проте, після реформування КСП у сільське господарство почав заходити приватний капітал й управління з інших галузей. З початку ХХІ століття в сільському господарстві України почали формуватися і стрімко розвиватися крупні агропромислові формування холдингового типу (агрохолдинги). Часто такі компанії вертикально інтегровані і контролюють увесь ланцюг руху продукції від поля до споживача. Сільське господарство України та сільська місцевість суттєво змінюються в результаті формування таких великих агрохолдингів. Спробуємо розглянути інфраструктурні причини таких кардинальних змін у галузі.

Дослідженню інфраструктури аграрного ринку та капіталізації сільського господарства присвячені роботи таких українських дослідників, як: В.Г. Андрійчук, П.І. Гайдуцький, В.В. Зіновчук, М.Я. Дем'яненко, Ю.С. Коваленко, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, М.О. Солодкий, Л.М. Худолій, В.Г. Черевко, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та ін. Значну увагу питанням розвитку ринкової інфраструктури приділили зарубіжні дослідники: дані питання розглядалися в роботах Р. Йохімсена, М. Портера, А. Хіршмана та ін.

В Україні в достатній мірі досліджено розвиток та функціонування в сучасних умовах окремих елементів інфраструктури аграрного ринку, як товарні біржі, обслуговуючі кооперативи, торгові доми, підприємства оптової і роздрібної торгівлі, а також значна увага приділена державній політиці розвитку інфраструктури аграрного ринку. Проте не розглядаються у взаємозв'язку питання розвитку аграрних підприємств та розвитку інфраструктури аграрного ринку.

Метою даної публікації є обґрунтування взаємозв'язку між станом розвитку інфраструктури аграрного ринку та процесами концентрації галузі сільського господарства.

Згідно даних Державного комітету статистики, у 2010 році на території України виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. аграрних підприємств різних організаційно правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), які використовували 21,6 млн га сільськогосподарських угідь. У господарських товариствах зосереджено половину всіх угідь (49,1 %), у фермерських господарствах 20,0 %, у приватних підприємствах — 16,0 %, у виробничих кооперативах — 4,6 %. Із загальної кількості підприємств близько 15 тис. становлять господарські товариства, приватні, державні та інші підприємства і кооперативи (крім фермерських господарств), з яких 15,8 % підприємств мають площу до 100 га, 17,3 % — від 100 до 500 га, 11,2 % — від 500 до 1000 га, 14,1 % — від 1000 до 2000 га, 18,8 % — понад 2000 га. Середній розмір одного господарства становить 1169 га сільськогосподарських угідь. На 1 січня 2011 р. налічувалось 42 тис. фермерських господарств, середній розмір яких у 2010 році збільшився на 0,7 га і становив 103,3 га [1].

Наведені статистичні дані не відображають розвиток агрохолдингів, оскільки збір і аналіз статистичної інформації відбувається на рівні окремих підприємств. А холдингова компанія — це підприємство, яке володіє контрольними пакетами акцій або час-

ток інших підприємств і виконує вона функції управляючої компанії.

Формування й активний розвиток крупних аграрних формувань, які мають в обробітку десятки і навіть сотні тисяч гектарів землі, величезні обсяги виробництва і продажу продукції, має під собою ряд причин. Такі структури мають переваги по залученню значних обсягів фінансування, при веденні переговорів із поставальниками ресурсів, досягнути ефекту масштабу виробництва. Проте одна з ключових їх переваг, якщо не основна, — на аграрному ринку. У порівнянні з невеликими аграрними виробниками, такі структури мають можливість створювати власні канали (ланцюги) реалізації продукції, включаючи власні переробні, торгівельні і транспортні потужності, а також логістичні центри та торговельні мережі. У рамках даної статті ми не будемо розглядати конкретні приклади, адже десятки таких агрохолдингів України описано О.О. Єранкіним [2, с. 321—336].

Крупні підприємства мають і вищу ефективність. Слід відмітити, що продуктивність великотоварних підприємств значно вища, ніж у середньому по підприємствах. Так, 1,3 тис. виробників зернових і зернобобових культур з обсягом виробництва понад 5,0 тис. тонн кожний отримали з кожного гектара на 9,8 ц продукції більше, ніж у середньому по аграрних підприємствах України [1].

Розглянемо, що представляє собою інфраструктура аграрного ринку. Переважно до неї відносяться суб'єкти господарювання і види діяльності, що задіяні у процесі товарного обміну і які забезпечують функціонування аграрного ринку. Проаналізувавши роботи дослідників у даній сфері можна дійти висновку, що інфраструктура ринку — це ті матеріальні активи (потужності), а також послуги, що надаються в розпорядження суб'єктам господарювання і сприяють вирівнюванню їх позиції на ринку, а також економічної ефективності. Тобто, якщо виробник аграрної продукції є навіть невеликим за розміром, але має доступ до розвинутої ринкової інфраструктури, він може мати вільний доступ до ринку, а відповідно, і можливість донести свою продукцію до кінцевого споживача на рівні з великими виробниками. При цьому підтримання конкуренції між суб'єктами інфраструктури сприяє її розвитку і зниженню вартості послуг до рівня отримання нормальної норми прибутку на вкладений капітал, тобто до рівня найменш можливої але економічно доцільної ціни. Якщо ж ринкова інфраструктура розвинена недостатньо або має низьку ефективність, то суттєві переваги матиме великий учасник ринку.

Виходячи із аналізу різних визначень та характеристик інфраструктури товарного ринку, в тому числі аграрного ринку, ми можемо стверджувати, що інфраструктура створює умови і надає послуги для: забезпечення руху товарів від первинного виробника до кінцевого споживача (товарообігу), а також забезпечення зворотного зв'язку від споживача до виробника для регулювання процесів виробництва і продажу товарів (обміну ціновою інформацією). Тому інфраструктура сприяє виконанню аграрним ринком двох функцій, а саме технічної (маркетингової) функції і функції обміну ціновою інформацією [3, с. 48]. Якщо по маркетинговому ланцюгу продукція рухається від виробника до споживача, то необхідним є зворотний зв'язок, який може здійснюватися у формі передачі інформації про ціни на різних етапах руху продукції і на різних ринках. Із цим пов'язане виконання ринком другої функції — функції обміну ціновою інформацією.

Виходячи з цього, можна визначити, що складовими елементами інфраструктури аграрного ринку є наступні види діяльності та окремі учасники ринку: оптова і роздрібна торгівля, біржі, збутові кооперативи, виставки і ярмарки, торгові дома, інформаційно-аналітичні агенції, системи транспортування і зберігання аграрної продукції та ін. Також слід відносити до складових елементів інфраструктури аграрного ринку його державне регулювання [4, с. 564—565]. Це пояснюється тим, що державне регулювання відповідає багатьом критеріям інфраструктури і може призводити до погіршення або покращення виконання аграрним ринком своїх функцій, створюючи умови і надаючи відповідні послуги учасникам ринку.

Виконання зазначених ринкових функцій вимагає витрат, інколи ці витрати досягають значних розмірів, у зв'язку з чим постає питання ефективності інфраструктури аграрного ринку. Ефективною є та ринкова система, яка спроможна просувати товари від виробника до споживача за найменших витрат, а також надавати ті послуги, яких потребують споживачі. Зазначені витрати формуються рівнем розвитку фізичної (матеріальної) інфраструктури аграрного ринку, а також державним регулюванням. Вони виникають незалежно від того хто це здійснює — аграрний виробник, посередник, маркетинговий кооператив, експортер, компанія оптової або роздрібною торгівлі.

Згідно публікацій зарубіжних авторів [5; 6], розвиток технологій заготівлі, зберігання, транспортування, що ведуть до скорочення витрат на маркетинговому ланцюгу, призводять до зниження витрат на проходження одиниці аграрної продукції даним

ланцюгом. Підвищення такої ефективності може бути досягнуто і за рахунок використання ефекту масштабу діяльності, реорганізації системи збуту, зменшення втрат тощо. Оскільки кожен учасник ринку шукає шляхи підвищення ефективності своєї діяльності, то можливе суттєве зниження рівня конкуренції у рамках окремих каналів руху аграрної продукції від виробника до споживача або зниження задоволення потреб споживачів. Хоча галузь сільського господарства наближається до стану чистої конкуренції, на окремих ланках руху продукту по маркетинговому ланцюгу переробна галузь і торгівля наближається до стану монополістичної конкуренції чи олігополії.

Таким чином, розвиток крупних агрохолдингів пов'язаний з недостатнім розвитком інфраструктури аграрного ринку. Це проявляється через наявність наступних недоліків інфраструктури аграрного ринку в Україні.

Нерівність доступу до ринкової інфраструктури. Причиною є або монополізм або фізична нестача потужностей. Сезонність аграрного виробництва створює нерівномірне навантаження на системи транспортування і зберігання. Пікові періоди пов'язані з перевантаженням транспорту і системи зберігання. Якщо так, тоді переваги матиме той учасник ринку, який має можливість розвивати власну інфраструктуру, наприклад елеватори, транспорт.

Висока вартість інфраструктурних послуг. Висока вартість ринкової інфраструктури в Україні визначена раніше на прикладі формування витрат при руху зерна від виробника (EXW) на борт судна в порту в Одесі (FOB), а також здійснено порівняння з відповідними витратами в Європі [7]. В Україні висока вартість інфраструктури формуються, в першу чергу, фізичною інфраструктурою ринку, а також регулюванням ринку, тому важливим є розвиток даних складових.

Кілька років тому вузьким місцем в Україні були потужності з перевалки зерна морських портів. Це стало добре зрозуміло у 2001 році у зв'язку із високим урожаєм зернових і необхідністю відвантажувати на експорт великі обсяги продукції. Тоді ж запрошувалися іноземні і вітчизняні інвестори для будівництва, розширення і оновлення зернових портових терміналів, детально аналізувалася структура ціни їх послуг. І як виявилось, пропозиція послуг портів може швидко зрости. Так, потужності з перевалки зерна в портах лише протягом одного року зросли у 2 рази: якщо у 2001 році українські порти могли обробляти до 6 млн тонн зернових вантажів за рік, то вже у 2002 році потужності

становили майже 12 млн тонн на рік, що дозволило значно збільшити обсяги експортного вантажообігу зернових вантажів. Створення власних портових потужностей почали здійснювати приватні компанії, такі як «Нібулон», ТОВ «Бруклін-Київ», «Укрелеваторпром». Стало зрозуміло, що сама наявність у компанії власних портових терміналів дає значні конкурентні переваги. За умов здорової конкуренції у даній галузі такого не може бути, адже буде забезпечуватися доступність і низька вартість послуг з обробки вантажів, що зводить нанівець переваги володіння власними потужностями.

Низька якість інфраструктурних послуг. Це проявляється у високому рівні втрат продукції, шахрайстві при зберіганні зерна на елеваторах, при переробці аграрної продукції незалежними суб'єктами тощо, неодноразові повідомлення про що можна було зустрічати протягом останнього десятиліття.

Непослідовне державне регулювання. Як зазначалося вище, державне регулювання аграрного ринку має розглядатися як один із елементів інфраструктури аграрного ринку. Прийняття рішень в угоду тимчасовій політичній доцільності, великі повноваження органів влади по втручанню в діяльність аграрних підприємств та у функціонування аграрного ринку сприяють концентрації галузі. Свіжий приклад — регулювання ринку борошна в 2011 році. За таких умов можуть бути успішними крупні компанії зі значними лобістськими можливостями.

Корупція. Великі підприємства можуть отримувати додаткові вигоди від лобіювання власних інтересів та мають можливості протидіяти державним органам. Багато вітчизняних і зарубіжних експертів відмічають, що корупція в Україні стала тягарем для економіки, а особливо великий цей тягар для малого і середнього бізнесу. У сільському господарстві корупція пов'язана з такими питаннями як відшкодування ПДВ при експорті, отримання фінансування з бюджету, державні закупівлі, де великі агрохолдинги мають значні переваги.

Виходячи з вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Рівень розвитку інфраструктури аграрного ринку є одним із основних чинників стрімкого розвитку в Україні великих агропромислових формувань. За недостатнього розвитку ринкової інфраструктури вони самостійно розвивають необхідні види діяльності і активи (потужності) або отримують до них доступ і, таким чином, мають суттєві переваги у доведенні продукції від виробника до споживача, а також у отриманні необхідної цінової інформації, порівняно з невеликими виробниками.

Тому основні напрямки державного регулювання аграрного ринку мають бути наступні: залучення інвестицій у інфраструктуру аграрного ринку, контроль конкуренції у даній сфері, створення рівних умов діяльності для всіх ринкових суб'єктів. Конкуренцію потрібно підтримувати як між каналами збуту, так і між окремими учасниками однієї ланки маркетингового ланцюга. Конкуренція стримує отримання надто високих прибутків і зниження рівня якості послуг. При цьому державне регулювання аграрного ринку теж потребує постійного удосконалення, як і інші елементи ринкової інфраструктури.

Розвиток та підвищення ефективності ринкової інфраструктури є в інтересах у першу чергу малих і середніх аграрних виробників, адже це поставить їх в рівні умови діяльності на аграрному ринку разом з агрохолдингами. В кінцевому випадку від цього виграє все суспільство.

Питання розвитку крупних холдингових компаній в аграрному секторі України та вплив на це інфраструктури аграрного ринку потребує подальших досліджень з використанням емпіричних даних. Зазначені методичні підходи дозволять проводити дослідження впливу інфраструктури аграрного ринку на його ефективність, розуміти і удосконалювати стратегію і тактику державної політики у даній сфері.

Література

1. Сільське господарство України у 2010 році / Звіт Державного комітету статистики України. — Офіційна Інтернет-сторінка Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua.
2. Єранкін О.О. Маркетинг підприємств АПК в умовах глобалізації: [Монографія] / О.О. Єранкін. — К.: КНЕУ, 2009. — 424 с.
3. Crawford I.M. Agricultural and Food Marketing Management. //Marketing and Agribusiness Texts M-62. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 1997. — 260 p.
4. Старіков О. Ю. Суть і складові елементи інфраструктури аграрного ринку через призму його функцій // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць: спец. вип. Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. — К. КНЕУ, 2009. — С. 559—567.
5. Shepherd, A. W. Understanding and using Market Information. Marketing Extension Guide 2, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2000, —85 p.
6. Kriesberg, M. Marketing Efficiency in Developing Countries. In: Marketing System For Developing Countries. INCOMAS Proceedings, Izraeli, D and Dafna, 1974, pp. 18—29.

7. Реформування сільського господарства в Україні: широке поле / За редакцією Штефана фон Крамона-Таубаделя та Людвіга Штріве. — К.: Фенікс, 1999. — 191 с.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2011 р.

УДК 338.242.2:639.3.07

Н. А. Стреха, аспірант¹
кафедри менеджменту ім. проф. Й.С. Завадського,
ННІ Бізнесу, НУБіП України

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ НА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ РИБОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ З ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ ЖИВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню державної підтримки відтворення водних живих ресурсів України. Запропоновано концепція управління розвитком рибо розплідників направлена на створення сприятливих умов для стабілізації і нарощування виробництва конкурентоспроможної рибної продукції з метою гарантування продовольчої безпеки країни і задоволення потреби господарств у рибопосадковому матеріалі.

Ключові слова: рибогосподарська галузь, риборозплідник, відтворення водних живих ресурсів, управління розвитком рибогосподарських підприємств

Аннотация. Статья посвящена исследованию государственной поддержки воспроизведения водных живых ресурсов Украины. Предложенная концепция управления развитием рыборазводников направлена на создание благоприятных условий для стабилизации и наращивания производства конкурентоспособной рыбной продукции с целью гарантирования продовольственной безопасности страны и удовлетворения потребностей хозяйств в рыбовосадочном материале.

Ключевые слова: рыбохозяйственная отрасль, рыборазводник, воспроизведение водных живых ресурсов, управление развитием рыбохозяйственных предприятий.

Annotation. The Article is sanctified to research of government support of reproduction of aquatic resources of Ukraine. Proposed the concept of fish-breeding enterprise management of the development aimed at creating favorable conditions to stabilize and increase production of competitive fish products to ensure food security and meet the needs of the population in fish.

Key words: fishing industry, the management of the development of fish-breeding enterprises growing whitebait fish

Постановка проблеми. Розвиток аквакультури в частині відтворення водних живих ресурсів, стають пріоритетними для сіль-

¹ Науковий керівник д-р екон. наук, професор В.П. Горьовий